

صمیمیت و چگونگی تأثیر آن در روابط اجتماعی از منظر آیات و روایات

r.khalili89@gmail.com
kohsari888@gmail.com
sotodeh1@yahoo.com

رقيه خلیلی / مربی گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان
رضا کهنساری / استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان
نعمت ستوده اصل / دانشیار دانشگاه علوم پزشکی سمنان
دریافت: ۹۸/۲/۲۵ پذیرش: ۹۸/۶/۱۹

چکیده

ترکیب وجودی انسان‌ها و تنوع نیازهایشان ارتباطات را یکی از ضرورت‌های اجتناب‌ناپذیر زندگی کرده است. در این میان، صمیمیت به‌عنوان یکی از عواملی که می‌تواند در روند شکل‌گیری، استحکام و بقای روابط تأثیر بسزایی بگذارد مورد عنایت خاص اسلام قرار گرفته است. پژوهش حاضر با هدف تبیین نشانه‌های صمیمیت و چگونگی تأثیر آن در روابط اجتماعی از منظر آیات و روایات، به روش توصیفی - تحلیلی نگاشته شده است. جهت استخراج و تحلیل مطالب از بررسی محتوایی آیه‌ها و روایات استفاده شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که صمیمیت دارای مصادیق، ضوابط و محدوده‌های مشخصی است و در بُعد چگونگی تأثیر، پابندی به هر کدام از این موارد ضروری است. علاوه بر آن، قدرت نفوذ صمیمیت تنها تحت تأثیر عوامل فوق نیست، بلکه بین آن و خداگرایی رابطه‌ای دوسویه وجود دارد. نتایج حاکی از آن است که بدون توجه به بُعد نگرشی و معنوی نمی‌توان به روابط صمیمانه واقعی دست یافت. خداگرایی و دین‌داری کمک شایانی به شکل‌گیری روابط صمیمانه می‌کند. اسلام با تدابیر عملی و احکام تشویقی و تکلیفی، زمینه توسعه بیشتر صمیمیت در روابط انسانی را فراهم می‌کند.

کلیدواژه‌ها: اسلام، صمیمیت، روابط اجتماعی.

مقدمه

شخصی افراد مورد استفاده است؛ بلکه در جامعه، در برخورد با دیگران، توسعه روابط انسانی بسیار مفید می‌باشد. لذا ضروری است به این سؤالات پاسخ داده شود که نشانه‌های صمیمیت چیست؟ و اگر کسی بخواهد بدان عمل کند، چه کارهایی را باید انجام دهد؟ سازوکار و چگونگی تأثیر صمیمیت بر روابط اجتماعی چگونه است؟

براین اساس پژوهش پیش‌رو کوششی است به منظور شناسایی و تبیین نشانه‌های صمیمیت در حیطه‌های مختلف و چگونگی تأثیر آن در روابط اجتماعی تا ضمن تبیین روش‌های درست برخورد و کنترل رفتار و حالات صمیمانه در ارتباط اجتماعی و جلوگیری از رفتارهای صمیمانه آسیب‌زننده، بتوان با رهنمایی از گزاره‌های دینی، نشانه‌های مختلف و چگونگی تأثیر آن از منابع اسلامی (قرآن و حدیث) به دقت بررسی، و راه نیل به آنها استخراج شود تا پشتوانه و مبنایی باشد برای ارائه نظرهای انسانی و کاربردی شدن آنها. تحقق اهداف این بحث در سایه آموزه‌های دینی می‌تواند فواید ارزشمندی همچون شکل‌گیری روابط سالم بین فردی، استحکام و تضمین بقای آن، جلوگیری از روابط صمیمی ناسالم را در پی داشته باشد.

ازجمله پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه صمیمیت و ارتباطات، مقاله «بررسی رابطه مهارت‌های ارتباطی با صمیمیت زناشویی» (جابری و همکاران، ۱۳۹۴) است که محقق با هدف بررسی ساختاری بین مهارت‌های ارتباطی و صمیمیت زناشویی در زوجین شهر اصفهان، نتیجه می‌گیرد که مهارت‌های ارتباطی می‌تواند صمیمیت زوجین را پیش‌بینی کند. پایان‌نامه‌ها و مقالاتی که به بررسی ارتباط می‌پردازد، غالباً تحت عنوان مهارت‌های ارتباطی، به بخشی از نشانه‌های صمیمیت اشاره دارند، ازجمله پایان‌نامه «عناصر پایداری ارتباط میان فردی در قرآن و روایات» (گلاب‌بخش، ۱۳۹۱) است. وی در ضمن مباحث خود تنها به بحث محبت و جایگاه آن در اسلام پرداخته است، اما به مصادیق آن توجه‌ای نکرده است. بنابراین پژوهشی که به صورت مستقل به بررسی این عنوان پژوهش بپردازد، شناسایی نشد.

تعریف صمیمیت

لوینگر و هوستون (Levinger and Houston) معتقدند: صمیمیت یعنی دو نفر درون خود را به روی یکدیگر باز کنند (خجسته‌مهر و

خداوند متعال، اجتماع مسلمانان را وسیله‌ای برای از میان برداشتن فاصله‌ها، از بین بردن و کاستن از اختلافات و پیوند دادن وجودهای مستقل و جدای از هم قرار داده است. وسیله‌ای که با کمک آن، دیدگاه‌ها و نظرات به هم نزدیک می‌شوند و پایه‌های دوستی مستحکم می‌گردد. امری که بخشی از کارکردهای مهم دین، همچون صلۀ رحم، تعاون در امور، حفظ نظام اجتماعی و... وابسته به آن، و بلکه حاصل آن است. با توجه به این امر از منظر اسلام برقراری ارتباط، تا آن اندازه بر افراد مؤثر است که پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «انَّ الْمُؤْمِنَ لَيَسْكُنُ إِلَى الْمُؤْمِنِ كَمَا يَسْكُنُ الْقَلْبُ الظَّمَانُ إِلَى الْمَاءِ الْبَارِدِ» (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۲۴۷)؛ یعنی همان آرامش را که تشنگان از یافتن آب پیدا می‌کنند، افراد با ایمان از همبستگی با یکدیگر می‌یابند. گزاره‌های دین، جهت خارج کردن افراد از انزوا و گسترش روابط اجتماعی، مهم‌ترین احکام و شرایع از قبیل حج، جهاد، انفاق و... را براساس اجتماع قرار داده شده و ارتباطات را نه تنها رافع نیازهای مادی و عاطفی می‌داند؛ بلکه آن را با امور معنوی و الهی مرتبط کرده است؛ به‌طوری‌که دوری کردن از آن را سبب محرومیت از عنایات الهی و حتی خروج از دایرة ایمان می‌داند. امام صادق ﷺ در سخنی می‌فرماید: «مَنْ خَلَعَ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ قَدَرٌ شَبِيرٌ خَلَعَ رِيقَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۲، ص ۲۶۶)؛ یعنی هر که از جماعت مسلمانان به اندازه یک وجب دوری گزیند، بند ایمان را از گردن خود باز کرده است. در این میان از جمله مظاهر و نمودهای زندگی اجتماعی انسان، عشق به هم‌نوع و ابراز صمیمیت به یکدیگر است. صمیمیت با ایجاد بُعد خاص و مثبت در زندگی افراد، عاملی محافظت‌کننده و نیرومند در برابر مشکلات فردی و اجتماعی است. در واقع خصوصیت مشترک اکثر روابط صمیمی وجود نگرش مثبت، علاقه و محبت، توجه و احترام به طرف مقابل، متعهد بودن در مقابل یکدیگر، وجود صداقت و روراستی با یکدیگر، تشریک‌مساعی و حس همکاری داشتن، توافق داشتن در مسائل مهم، گذشت و بردباری و چشم‌پوشی از خطاهای قابل اغماض می‌باشد که همه این خصوصیات به وسیله برقراری رابطه صمیمانه، درست و کارآمد به دست می‌آید (نادری و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۸۷). با توجه به اینکه صمیمیت و تأثیر آن در ارتباطات نه تنها در زندگی خصوصی و

همکاران، ۱۳۸۹، ص ۵۴). چاپمن (chapman) در مورد صمیمیت می‌گوید: صمیمیت یعنی ورود عاطفی، فکری، اجتماعی، فیزیکی و معنوی به زندگی یکدیگر. نیاز به برقراری و نگهداری روابط نزدیک و ارتباط با دیگران به عنوان یک انگیزه انسانی و مرکزی شناسایی گردیده است. در واقع ایجاد صمیمیت یک فرایند است (نادری و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۸۵-۸۴). فرایندی تعاملی و شامل ابعادی مرتبط به هم، که محور آن، شناخت، درک، پذیرش، همدلی با احساسات فرد دیگر، قدردانی و پذیرش دیدگاه اوست. صمیمیت در متون دینی با الفاظ بطانت: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ» (آل عمران: ۱۱۸)، الف: «وَأَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا» (آل عمران: ۱۰۳)، مودت: «وَمِن آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» (روم: ۲۱)، حب و ود تبیین شده است.

صمیمیت و سازوکار تأثیر آن در روابط

از مسائل بسیار مهم در این بحث، سازوکار تأثیر صمیمیت بر روابط اجتماعی است. براساس گزاره‌های اسلامی یکی از ویژگی‌های شخصیتی که بیشترین تناسب را با فطرت و سرشت آدمی دارد، صمیمیت است. انسان‌ها در آرزوی صمیمیت و محبتی هستند که از افراد دیگر به آنها می‌رسد. بخصوص در لحظات وقوع احساسات شدید، نگرانی‌های مهم و یا مشکلات جدی، فرد اغلب به احساس تنهایی دچار می‌شود و نیازمند تماس، حمایت، محبت و مهریانی دیگران است (خلیلی و خلیلی، ۱۳۹۵، ص ۸۳). امیرمؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «الْمُؤْمِنُ مَأْلُوفٌ وَ لَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَ لَا يُؤْلَفُ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۸، ص ۳۸۱)؛ یعنی مؤمن مورد انس قرار می‌گیرد. کسی که نه انس بگیرد و نه دیگران با او انس داشته باشند خیری در او نیست.

اسلام معتقد است صمیمیت و محبت، نقش بسیار مؤثری در روابط مطلوب انسانی، سعادت و سازماندهی جامعه آرمانی ایفا می‌کند. رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «لا تزال امتی بخیر ماتحباوا» (صدوق، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۲۹)؛ یعنی امت من تا وقتی که همدیگر را دوست داشته باشند در مسیر خیرند. قرآن با اشاره به قدرت نفوذ این عامل یکی از رموز مهم موفقیت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در جذب نیروهای مردمی را صمیمیت و عواطف گرم آن حضرت عنوان می‌کند و می‌فرماید: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا

غَيِظًا لَّقَلْبُ لَانَفْضًا مِّنْ حَوْلِكَ» (آل عمران: ۱۵۹)؛ یعنی به برکت رحمت الهی، در برابر مردم نرم و مهربان شدی و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو، پراکنده می‌شدند. لذا همواره ایشان را به نهایت محبت امر کرده، می‌فرماید: «وَ أَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ» (حجر: ۸۸)؛ و بال عطف خود را برای مؤمنان فرود آر. اما یکی از سؤالات مهم علمی، چگونگی تأثیر صمیمیت بر روابط اجتماعی است. از برخی روایات چنین برمی‌آید که قدرت برقراری چنین روابط صمیمانه‌ای تنها تحت تأثیر وراثت و محیط نیست؛ بلکه بین آن و خداگرایی رابطه‌ای دوسویه وجود دارد. لذا در متون دینی این رابطه از جلوه‌های ایمان معرفی شده است. «وَأُذِئِدُ الْمُؤْمِنِ الْمُؤْمِنَ فِي اللَّهِ مِنْ أَكْثَرِ شُعَبِ الْإِيمَانِ» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۴۸)؛ و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در تبیین آن می‌فرماید: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ أَعَزَّ النَّاسِ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ» (همان، ص ۲۷)؛ هر کس می‌خواهد عزیزترین مردم باشد، باید تقوای الهی پیشه کند. دیگر اینکه صمیمیت هم در انتقالش به مخاطب و هم در پاسخ‌دهی تابع اصول و مؤلفه‌های خاصی است که عدم مراعاتش سبب خدشه و یا پایان تعامل می‌شود. به عبارتی، به طور معمول اطلاعات مربوط به صمیمیت از طریق نشانه‌های کلامی و غیرکلامی متعدد به مخاطب منتقل می‌شود. امیرمؤمنان علی علیه السلام در سخنی از هر حیطه فوق نمونه‌ای را گزینش کرده و می‌فرماید: «طَلَاقَةُ الْوَجْهِ بِالْبَشْرِ وَالْعَطِيَّةُ وَفِعْلُ الْبِرِّ وَبَذْلُ التَّحِيَّةِ دَاعٍ إِلَى مَحَبَّةِ الْبَرِيَّةِ» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۴۳۴)؛ گشاده رویی، با خوشرویی و بخشش و نیکی کردن و درود و سلام گفتن، سبب محبوبیت نزد همه مردم است. از این روایت می‌توان چنین برداشت کرد که رعایت مؤلفه‌های صمیمیت می‌تواند عاملی مهم در جذب، دوام و بقای روابط باشد. در ادامه به تشریح و تبیین جزئیات برخی از این خصوصیات و نقش آن در روابط بین‌فردی در کلام خداوند و ائمه معصومان علیهم السلام پرداخته می‌شود.

الف. جلوه‌های صمیمیت در حیطه کلامی

اظهار محبت و صمیمیت سبب پیوند انسان‌ها و تحکیم روابط بین فردی می‌شود. این مسئله تا بدان حد در پایداری و دوام روابط اهمیت دارد که در کتب روایی بابی به «إِخْبَارِ الرَّجُلِ أَخَاهُ بِحُبِّهِ» اختصاص داده شده است (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۶۴۴). امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «إِذَا أَحْبَبْتَ رَجُلًا فَأَخْبِرْهُ بِذَلِكَ فَإِنَّهُ أَتْبَتَ لِمَوَدَّةِ بَيْنِكُمَا» (همان)؛ هرگاه

محبت کسی را در دل داشتی او را از این محبت باخبر کن، که این آگاهی، دوستی و مودت شما را استوارتر خواهد کرد. از جمله مظاهر صمیمیت در این حیثه می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱. سلام

انس و علاقه میان انسان‌ها، یکی از زیباترین هدیه‌های دین مقدس اسلام است. از جمله اموری که می‌تواند این پیوندها را استوار سازد، سلام کردن به یکدیگر است. امیرمؤمنان علیه السلام می‌فرماید: «عَوْدٌ لِلسَّانِكِ لِيْنَ الْكَلَامِ وَ بَدَلُ السَّلَامِ يَكْتُرُ مَحَبُّوْكَ وَ يَقِلُّ مَبْغُضُوْكَ» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۴۳۵)؛ زبانت را به نرم‌گویی و سلام کردن عادت بده تا دوستانداران تو افزون و دشمنان تو کم گردند. لذا با توجه به اینکه یکی از اهداف سلام کردن، زمینه‌سازی الفت و انس و اعتمادسازی است؛ خداوند از همگان می‌خواهد پاسخی شایسته به این گونه ابراز محبت ارائه کنند. خداوند می‌فرماید: «وَ اِذَا حَيَّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوْا بِاَحْسَنِّ مِنْهَا اَوْ رُدُّوْهَا» (نساء: ۸۶)؛ چون به شما درود گفته شد، شما به صورتی بهتر از آن درود گوید، یا همان را در پاسخ برگردانید. این امر به قدری مهم است که امیرمؤمنان علیه السلام مأمورانی که قدرت و اختیار نفوذ و تسخیر اموال مردم را دارند، ملزم می‌کند که بدون این پیش‌زمینه با مردم مواجه نشوند. چنان‌که به مأمور جمع‌آوری مالیات در اولین توصیه دستور می‌دهد: «فَتَسَلَّمْ عَلَيْهِمْ، وَلَا تَخْلُجْ بِالتَّحِيَّةِ لَهُمْ» (نهج البلاغه، بی‌تا، نامه ۲۵)؛ سلام کن، و در سلام و تعارف و مهربانی کوتاهی نکن.

در روایتی از اسحاق بن عمار نیز آمده که وی می‌گوید: به سبب تقیه در مسجد کوفه بر دوستانم سلام نمی‌کردم، چون به خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم، به من فرمود: چرا بر دوستانت ستم می‌کنی و در موقع ملاقات بر آنها سلام نمی‌کنی؟ پاسخ دادم این امر به خاطر تقیه است، فرمود: وظیفه نداری به خاطر تقیه سلام را ترک کنی؛ بلکه وظیفه تو نشر سلام است (اربلی، ۱۴۰۱ق، ص ۲۳۷). از این روایت چنین درک می‌شود که سلام و تحیت آن‌قدر در تحکیم دوستی، تقویت تعامل عاطفی و پیوند افراد جامعه اسلامی مؤثر است که حتی در سخت‌ترین شرایط نیز نباید وانهادن شود.

۲. گفتار و خطاب نیکو

گفتار نیکو از جمله عوامل جذب افراد در برقراری ارتباط است. قرآن

کریم، با تعابیری چون قول «معروف و احسن» بدان پرداخته است. چنان‌که می‌فرماید: «وَ قُلْ لِّعِبَادِيْ يَقُولُوا الَّذِيْ هِيَ اَحْسَنُ اِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا» (اسراء: ۵۳)؛ و به بندگانت بگو: آنچه را که بهتر است بگویند، که شیطان میانشان را به هم می‌زند؛ زیرا شیطان همواره برای انسان دشمنی آشکار است. امام محمدباقر علیه السلام در روایتی می‌فرماید: «لَقَوْلِ الْحَسَنِ... يُحِبُّبُ اِلَى الْاَهْلِ وَ يُخْلُ الْجَنَّةَ» (صدوق، ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۳۱۷)؛ سخن نیکو، شخص را محبوب خانواده و خویشانش می‌سازد و او را وارد بهشت می‌کند. بی‌گمان ایجاد و دوام روابط صمیمانه بر کرامت انسان مستقر است. و تهدید آن می‌تواند بلافاصله منجر به شکاف و فصل یک رابطه صمیمانه گردد. یکی از نشانه‌های پاسداشت کرامت، خطاب نیکو است. لذا در متون اسلامی نیز منطق قرآن در ترک خطاب ناشایست، تعقیب شده است. خداوند می‌فرماید: «وَ لَا تَتَّبِعُوا بِاللِّقَابِ» (حجرات: ۱۱)؛ با القاب زشت و ناپسند یکدیگر را یاد نکنید.

القاب جمع لقب است، و آن عبارت است از اسمی غیر از نام انسان. بعضی گفته‌اند لقب، اسمی است که انسان به آن نامیده نشده است، و هر وقت با آن اسم خوانده شود کراهت دارد و بدش می‌آید (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۹، ص ۲۰۴). خداوند همچنین گفتار نیکو را یکی از پیمان‌های خود با انسان معرفی کرده است و به برخورد خوب نه تنها با مسلمانان، بلکه با همه مردم امر می‌کند: «وَ اِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ... وَ قَوْلُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا» (بقره: ۸۳). ضرورت این امر تا آنجاست که خداوند در آیه ۵ سوره «نساء»، حتی در مورد سفیهان نیز امر به سخن گفتن و معاشرت نیکو با آنها کرده است: «وَ لَا تَوْتَوُا السُّفَهَاءَ اَمْوَالِكُمْ الَّتِي جَعَلَ اللهُ لَكُمْ قِيَامًا وَ ارزُقُوهُمْ فِيْهَا وَ اكْسُوهُمْ وَ قُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا»؛ همچنین در آیه ۶۳ «فرقان» می‌فرماید: «وَ اِذَا خَاطَبْتَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا»؛ و چون نادانان ایشان را طرف خطاب قرار دهند به ملایمت پاسخ می‌دهند؛ و در تبیین بخش دیگری از این بحث حتی به کسانی که با یکدیگر اختلاف اعتقادی و یا رفتاری دارند، می‌فرماید از الفاظ نرم و پسندیده استفاده کنید. مانند: «فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيْسَ لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشَى» (طه: ۴۴)، «وَ قُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا» (نساء: ۵)، «وَ قُلْ لَهُمْ فِيْ اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا» (نساء: ۶۳) و یا «فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا» (اسراء: ۲۸).

این چند آموزه دینی، موضوع بحث را از دو آسیب انحصار در موقعیت و انحصار در اشخاص خارج می‌سازد. با

این توضیح که به مخاطب آموزش می‌دهد که مبدا گمان کند فقط در روابط مسالمت آمیز و زمانی که شخص از سر خیرخواهی به او نزدیک می‌شود، ملزم به مراعات عفت کلام و خطاب نیکو است، بلکه در مواجهه با جاهلان و دشمنانی که حتی به ناحق اسائه ادب می‌کنند نیز یک قاعده کلی وضع می‌کند که در صورت تعدی دشمن، شایسته نیست آنها را با القاب ناپسندی که حتی سزاوار آن هستند، مخاطب قرار داد. ظاهراً اسلام با هدف اینکه فرایند ارتباط منقطع نگردد و روزنه‌ای برای پیوند و ارتباط احتمالی باز گذاشته باشد، چنین دستوری را صادر می‌فرماید.

ب. جلوه‌های صمیمیت در حیطه غیرکلامی

به طور معمول اطلاعات مربوط به صمیمیت از طریق نشانه‌های غیرکلامی متعدد به طرف مقابل منتقل می‌شود. این نشانه‌ها را می‌توان تحت دو عنوان زبان بدن و جلوه‌های رفتاری در متون دینی تبیین و تشریح کرد.

الف. زبان بدن

قسمت عمده‌ای از جلوه‌های صمیمیت از طریق حالات چهره و زبان بدن به مخاطب منتقل می‌شود. امیرمؤمنان علیؑ در این باره می‌فرماید: «إِنَّ الْمَوَدَّةَ يُعْبَرُ عَنْهَا اللِّسَانُ وَعَنِ الْمَجَبَّةِ الْعَيْنَانُ» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۴۱۳)؛ زبان بیان‌کننده مراتب دوستی است، اما ظاهر حال حاکی از محبت دل است. از جمله نشانه‌های صمیمیت در این حیطه عبارتند از:

- گشاده‌رویی

پیامبر اکرمؐ می‌فرماید: «إِنَّكُمْ لَنْ تَسْعُوا النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ فَأَلْقَوْهُمْ بِطَلَاقَةِ الْوَجْهِ وَحَسَنِ الْبِشْرِ» (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۱۰۳)؛ شما قادر نیستید مردم را با پول و عوامل مادی جذب کنید. راه جذب آنها گشاده‌رویی و صفا و صمیمیت است. از منظر دین اسلام گشاده‌رویی نباید موسمی و موقتی باشد؛ بلکه باید در تمام روابط و مناسبات ظهور داشته باشد. امیرمؤمنان علیؑ در نامه ۷۶ *نهج البلاغه* می‌فرماید: «سَعِ النَّاسَ بِوَجْهِكَ وَ مَجْلِسِكَ وَ حُكْمِكَ»؛ با مردم گشاده‌رو باش آن‌گاه که آنان را ببینی یا درباره آنان حکمی دهی یا در مجلس ایشان نشینی. گشاده‌رویی از علائم و نشانه‌های ویژه‌ای

برخوردار است که در آموزه‌های دینی این‌گونه تبیین می‌شود:

- **ظاهر شاد و متبسم:** منظور از تبسم یا لبخند حرکت آرام لب‌ها و باز شدن آنها بدون صدا و همراه با گشادگی چهره است. لذا بسام و بسامه به مرد و زنی گفته می‌شود که بسیار تبسم می‌کنند (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۱۷). ابراز شادی و چهره متبسم داشتن از جمله ضروریات زندگی و از ملایم‌ترین و مؤثرترین عوامل در ارتباط با دیگران است. در حقیقت آنچه در گام اول ارتباطی، پیش از همه در دل و دیده مردمان تأثیر می‌گذارد و راهی برای نفوذ در دل‌ها و پیوند قلب‌ها می‌گشاید، اظهار خوش‌رویی و ظاهر شاد است. امیرمؤمنانؑ می‌فرماید: «الْبِشَاشَةُ حَيَالَةُ الْمَوَدَّةِ» (نهج البلاغه، بی‌تا، حکمت ۶)؛ بشاشیت و شاد بودن، دام دوستی است. امیرمؤمنان علیؑ همچنین می‌فرماید: «أَنَّ أَحْسَنَ مَا يَأْلَفُ بِهِ النَّاسُ قُلُوبَ أَوْلَادِهِمْ، وَتَقْوًا بِهِ الضَّغْنَ عَنِ قُلُوبِ أَعْدَائِهِمْ، حُسْنُ الْبِشْرِ عِنْدَ لِقَائِهِمْ، وَالتَّقَفُّدُ فِي غِيَبَتِهِمْ، وَالْبِشَاشَةُ بِهِمْ عِنْدَ حُضُورِهِمْ» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ق، ص ۲۱۸)؛ بهترین چیزی که مردم با آن دل‌دوستانشان را به دست می‌آورند و کینه را از دل‌دشمنانشان دور می‌کنند، خوش‌رویی هنگام دیدار آنان، سراغ گرفتن هنگام نبودنشان و خنده‌رویی در حضورشان است. امامؑ همچنین می‌فرماید: «الْبِشْرُ يُطْفِئُ نَارَ الْمُعَادَةِ» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۴۳۴)؛ خوش‌رویی، آتش دشمنی و کینه‌ورزی را خاموش می‌کند. براین اساس متون دینی در ارتباطات بین‌فردی تکیه و تأکید فراوانی بر شاد و سرزنده بودن دارد. امیرمؤمنانؑ با توصیه به گشاده‌رویی می‌فرماید: «فَأَخْفِضْ لَهُمْ جَنَاحَكَ، وَأَلِنْ لَهُمْ جَانِبَكَ، وَابْسُطْ لَهُمْ وَجْهَكَ» (نهج البلاغه، بی‌تا، نامه ۲۷)؛ با مردم فروتن باش و نرم‌خو و گشاده‌رو و خندان باش.

گزاره‌های دینی این عامل را با امور معنوی و ارزشی پیوند زده است. چنان‌که امیرمؤمنان علیؑ از جمله صفات انسان مؤمن را چهره شاد با وجود اندوه قلبی برمی‌شمرد و می‌فرماید: «الْمُؤْمِنُ بَشْرُهُ فِي وَجْهِهِ وَ حُرْنُهُ فِي قَلْبِهِ» (همان، حکمت ۳۳۳). در حقیقت، امیرمؤمنانؑ در این سخنان به ارتباط و پیوستگی برخورد صمیمانه با ایمان توجه کرده است. همچنین آن را سبب ثبت حسنه و آمرزش گناه معرفی کرده و می‌فرماید: «تَبَسُّمُ الرَّجُلِ فِي وَجْهِهِ أَحْسَنُ حَسَنَةٍ... وَمَا عَبَدَ اللَّهُ بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنَ إِذْخَالِ السُّرُورِ عَلَى الْمُؤْمِنِ» (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۱۸۸)؛ لبخند هر مردی به روی برادر مؤمن خود حسنه است... و خدا به چیزی محبوب‌تر از مسرور ساختن مؤمن پرستش نشده است.

- نگاه مهربان: اسلام نگاه را از جمله کانال‌های انتقال صمیمیت می‌داند و برای نگاهی که برخاسته از محبت و صمیمیت باشد، ارزش و احترام خاصی قائل است؛ تا جایی که نگاه از روی محبت و صمیمیت به چهره والدین را عبادت، و عاملی برای نزول رحمت الهی می‌شمرد. امام صادق ع می‌فرماید: «النَّظَرُ إِلَى الْوَالِدَيْنِ بِرَأْفَةٍ وَ رَحْمَةٍ عِبَادَةٌ وَ النَّظَرُ إِلَى الْأَخِ تَوَدُّهُ فِي اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ عِبَادَةٌ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۱، ص ۷۳)؛ نگاه کردن به پدر و مادر از روی مهر و محبت، و نگاه کردن به برادر دینی که به خاطر خدا او را دوست می‌داری، عبادت است. پیامبر اکرم ص نیز می‌فرماید: «مَنْ نَظَرَ إِلَى أَخِيهِ نَظْرَ مَوَدَّةٍ لَمْ يَكُنْ فِي قَلْبِهِ أَحْتَاءٌ لَمْ يَطْرَفْ حَتَّى يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُ» (پابنده، ۱۳۸۲، ص، ۷۲۸)؛ هر کس با چشم مهربانی به برادر خویش نظر کند، درحالی که کینه در دل وی نباشد قبل از آنکه دیده برگردد، خداوند گناهان وی را می‌آمرزد. امام صادق ع در توصیف پیامبر اکرم ص می‌فرماید: «يَقْسِمُ لِحَضَاتِهِ بَيْنَ أَصْحَابِهِ فَيَنْظُرُ إِلَى ذَا وَ يَنْظُرُ إِلَى ذَا بِالسُّوَيْتَةِ وَ لَا يُثَبُّ بَصَرَهُ فِي وَجْهِ أَحَدٍ» (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۶۷۱)؛ نگاه خود را در میان اصحابش تقسیم می‌کرد، گاهی به فردی نگاه می‌کرد و گاهی به فردی دیگر و نگاه خود را به فرد خاصی ثابت نگه نمی‌داشت. براین اساس امیرمؤمنان ع به کارگزارانش دستور می‌دهد که «فَاخْفِضْ لَهُمْ جَنَاحَكَ، وَأَلِنْ لَهُمْ جَانِبَكَ، وَأَبْسِطْ لَهُمْ وَجْهَكَ، وَأَسْ بَيْنَهُمْ فِي اللَّحْظَةِ وَالنَّظْرَةِ» (نهج البلاغه، بی تا، نامه ۳۷)؛ با مردم فروتن باش و نرمخو، و گشاده‌رو و خندان باش، در نگاه‌هایت، و در نیم‌نگاه و خیره شدن به مردم به تساوی را رعایت کن.

- مصافحه

در فرهنگ اسلامی مصافحه، کدورت‌زدا، دوستی‌آور و محبت‌آفرین است. امام صادق ع می‌فرماید: «تَصَافَحُوا فَإِنَّهُ يَذْهَبُ بِالْغِلِّ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۴، ص ۱۶۷)؛ مصافحه کنید؛ زیرا مصافحه کینه را از بین می‌برد. از آنجاکه اسلام تمرکز خاص و اهمیت ویژه‌ای برای شکل‌گیری و دوام روابط محبت‌آفرین قائل است؛ محبوبیت و ارزش این عمل را با وضع ثواب و پادش یا آموزش گناهان برای آن اعلام داشته است. امام محمدباقر ع می‌فرماید: چون دو مؤمن به هم رسند و مصافحه نمایند، خدا دستش را در میان دست آنها گذارد، و با آنکه محبتش نسبت به رفیقش زیادتر است مصافحه کند (کلینی، ۱۳۸۸، ص ۳۹۹)؛ و در سخنی دیگر می‌فرماید: «إِذَا لَقِيتُمْ إِخْوَانَكُمْ

فَتَصَافَحُوا وَ أَظْهَرُوا لَهُمُ الْبِشَاشَةَ وَ الْبِشْرَ تَتَفَرَّقُوا وَ مَا عَلَيْكُمْ مِنَ الْأَوْزَارِ قَدْ ذَهَبَ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰، ص ۱۱۱)؛ هنگامی که برادرانتان را ملاقات کردید با هم دست دهید و اظهار خوشرویی و شادمانی نمایید، تا از یکدیگر جدا شوید، آنچه از بار گناه بر گردنتان است، برداشته می‌شود. همچنین می‌فرماید: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا صَافَحَ الْمُؤْمِنَ تَفَرَّقَا مِنْ غَيْرِ ذَنْبٍ» (صدوق، ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۲۲)؛ هنگامی که مؤمن با برادر مؤمن خویش مصافحه می‌کند، در حالی از هم جدا خواهند شد که گناهانشان فرو ریخته است.

از آنجاکه نحوه دست دادن می‌تواند نشانگر خصوصیات روحی طرفین باشد و میزان تمایل آنها به برقراری روابط صمیمانه را مبرهن سازد. متون دینی توصیه‌ها و آموزش‌های فراوانی در چگونگی و شیوه صحیح مصافحه ارائه می‌دهد (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۳، ص ۲۶ و ۲۸؛ حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۸، ص ۵۰۰).

- حالت و کیفیت صدا

کیفیت صدا به شکلی غیر کلامی پیامی خاص برای شنونده دارد. سرعت، قدرت، طنین، مکث و شدت صدا، همه معنایی خاص دارند. واکنش کلی افراد به مخاطب تا حدی تحت تأثیر این نشانه‌های صوتی قرار دارد. درک افراد از نشانه‌های صوتی در ترکیب با دیگر محرک‌های کلامی و غیر کلامی، مفهیمی را که اشخاص از آنها به عنوان پایه‌های ارتباطی خود استفاده می‌کنند، می‌سازند (ری ام و همکاران، ۱۳۸۶، ص ۱۳۳-۱۳۴). در سوره «اسراء» آیه ۶۴ تأثیر صدا بر مخاطب چنین می‌فرماید: «وَ اسْتَفْزِزْ مَنْ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَ أُجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَ رَجْلِكَ...»؛ هر کدام از آنها را می‌توانی با صدایت تحریک کن! و لشکر سواره و پیاده‌ات را بر آنها گسیل دار. و یا در ارتباط با پیامبر اکرم ص، خداوند از صحابه می‌خواهد صدای خود را بلند نکنند (حجرات: ۲). یکی از آواهای ارتباطی غیر کلامی «أف» می‌باشد. گزاره‌های دین، آن قدر بر ارتباط و احترام به والدین تأکید دارد که کمترین اهانتی که احتمال خدشه به روابط با آنها را در پی داشته باشد، ممنوع می‌کند. خداوند می‌فرماید: «وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٌّ وَ لَا تَنْهَرُهُمَا وَ قُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا» (اسراء: ۳۳)؛ و به پدر و مادر نیکی کنید؛ هرگاه یکی از آن دو، یا هر دوی آنها، نزد تو به سن پیری رسند، کمترین اهانتی به آنها روا مدار! (حتی به آنها اف هم نگو) و بر آنها فریاد مزن! و گفتار لطیف و سنجیده و بزرگووارانه به آنها بگو!

- فاصله و قلمرو

انسان‌ها در ارتباط با یکدیگر، فضایی را به عنوان قلمرو صمیمی، شخصی، عمومی و... برای خود متصور هستند، که اگر به این فاصله بی‌توجهی شود، نسبت به آن عکس‌العمل نشان می‌دهند. آموزه‌های قرآنی نیز برای افراد قلمروهای اختصاصی قائل شده است. برای نمونه در قلمرو و فاصله اعتقادی، قرآن، مسلمانان را از نزدیک شدن به بعضی از گروه‌های اعتقادی که خطرآفرین هستند، برحذر داشته و هرگونه اختلاط با آنها را ممنوع دانسته و بر لزوم ایجاد فاصله بین خود و این گروه‌ها تأکید می‌ورزد. همچنین قرآن معتقد به ایجاد فاصله معنی‌دار با گروه یاهوگویان، جاهلان، مشرکان و منافقان بوده و برای ارتباط با آنها محدودیت‌ها و ممنوعیت‌هایی قائل است. چنان‌که با مشرکان نمی‌توان ارتباط صمیمانه‌ای در حد ازدواج برقرار کرد؛ هرچند زیبا، شگفت‌آفرین و تعجب‌برانگیز باشند (بقره: ۲۲۱). هشدار جهت دوری از روابط صمیمانه با احتمال تأثیرپذیری از نزدیکان کافر هم مورد تأکید قرآن قرار گرفته است. خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخْذُوا أِبَاءَكُمْ وَ إِخْوَانَكُمْ أُولِيَاءَ إِن سَخَبُوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ» (توبه: ۲۳)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید اگر پدرانتان و برادرانتان کفر را بر ایمان ترجیح دهند آنان را به دوستی مگیرید و هر کس از میان شما آنان را به دوستی گیرد آنان همان ستمکارانند.

ب. ویژگی‌های رفتاری

- افعال نیکو

جلوه‌های صمیمیت در حیطه رفتاری در منابع دینی بسیار گسترده است. احکام تشویقی و وجوبی بسیاری، چون هدیه دادن، صله ارحام، زیارت مؤمنان، عبادت از مریض، برآوردن حاجات مؤمنان، دعا برای دیگران، ایثار، نهی از غیبت، دروغ، سخن‌چینی، تهمت و... در دین وجود دارد که صمیمیت بین افراد را تقویت می‌کند و منجر به گسترش روابط بین افراد می‌شود؛ چنان‌که پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «الْهَدِيَّةُ تُورِثُ الْمَوَدَّةَ وَ تَجْذُرُ الْأُخُوَّةَ وَ تُذْهِبُ الضَّغِينَةَ وَ تَهَادُوا تَحَابُّوا» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۴، ص ۱۶۸)؛ هدیه، دوستی می‌آورد و برادری را شایسته و زینده می‌کند و کینه را می‌زداید. به یکدیگر هدیه دهید تا به هم محبت یابید. آن حضرت همچنین در مورد دید و بازدید و صله رحم می‌فرماید: «الزِّيَارَةُ تُنْبِتُ الْمَوَدَّةَ» (همان، ج ۷۱،

ص ۳۵۵)؛ دید و بازدید بذر محبت را می‌رویانند. نقش محبت و صمیمیت در دیدار مؤمنان تا آنجا اهمیت دارد که به فرموده پیامبر اکرم ﷺ آن کس که محبتش نسبت به دیگری بیشتر باشد نزد خداوند از مقام بالاتری برخوردار است. «دو نفر برای خدا دوستی نکنند، مگر آنکه برترین آن دو، کسی است که رفیقش را بیشتر دوست دارد» (خرمشاهی و انصاری، ۱۳۷۶، ص ۸۳۰). البته باید دقت داشت صمیمیتی استمرار دارد که بر پایه صداقت استوار باشد و انسان صادق یعنی کسی که به تعهدات شرعی و اجتماعی خود عمل می‌کند و با فداکاری در مشکلات و سختی‌ها صداقت و صمیمیت خود را ثابت می‌کند. امیرمؤمنان علی ﷺ می‌فرماید: «شخص راستگو به خاطر صداقتش سه چیز را به دست می‌آورد، حسن اعتماد مردم، جلب محبت و دوستی و ابهت و شخصیت» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۱۹). از جمله عواملی که می‌تواند این صداقت را تشدید کرده و سبب زودن انگیزه منفعت‌طلبی شخصی شود، حاکمیت روح کلی خدامحوری بر آن است. امیرمؤمنان علی ﷺ می‌فرماید: «مَوَدَّةُ ذِي الدِّينِ بَطِيئَةٌ الْإِنْفِطَاعُ دَائِمَةُ الثَّبَاتِ وَ الْبَقَاءِ» (همان، ۴۲۳)؛ دوستی اشخاص دین‌دار به سختی بریده شود و همیشه پابرجا و ماندنی است.

جدول ۱: صمیمیت در آیات و روایات

جایگاه صمیمیت	تفسیر فطری و روانی و عامل ایجاد تعادل روحی - روانی، از تصرفات عقل در تدبیر امور (آل عمران: ۱۵۹؛ نهج‌البلاغه، حکمت ۱۴۲)
صمیمیت	از جلوه‌های ایمان و زمینه‌ای برای رشد و تحکیم روابط، ایجاد امتی واحد، زوال غم‌ها و هدایت و اصلاح اعضای جامعه (شوری: ۲۳؛ ابن‌شعبه حرانی، ۱۴۰۹ق، ص ۴۸)
صمیمیت	پیامبران و اولیای دین پایبند و ملزم به برقراری روابط عاطفی و صمیمانه با مردم (آل عمران: ۱۵۹؛ کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۱۰۳)
صمیمیت	حالات چهره: ظاهر شاد و متبسم، اشک شوق، اشک اندوه فراق حسن وجه، بشر وجه، طلاقه الوجه (قیامت: ۲۳ و ۲۲؛ نهج‌البلاغه، بی‌تا، نامه ۲۷، حکمت ۶ و ۳۳)
صمیمیت	تغییرات بدنی: نشستن (شعراء: ۲۱۵؛ اسراء: ۲۴؛ مجادله: ۱۱؛ یوسف: ۱۰۰)
صمیمیت	تماس بدنی: مصافحه و معانقه، لمس (طه: ۹۷؛ فصلت: ۴۳؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۴، ص ۲۶؛ کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۱۸۳)
صمیمیت	ارتباطات چشمی: نگاه مهربان، نگاه پاک (نور: ۳۰-۳۱؛ ابن‌شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۳۰۵؛ حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۱۹۲)
صمیمیت	ارتباطات آوایی: آه، تن صدا (اسراء: ۳۳؛ حجرات: ۲)
صمیمیت	علائم کلامی: سلام، خطاب نیکو، تحبیب، قول لین، کریم و معروف «لَاتَنْزِرُوا بِالْأَلْقَابِ» (حجرات: ۱۱؛ نساء: ۶۶؛ کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۲۰۷)
صمیمیت	علائم رفتاری: هدیه، عبادت، همدردی، نوع‌دوستی
محدوده صمیمیت	جنسیت، محرمیت، فواصل و قلمروهای اعتقادی، اجتماعی، خانوادگی، بساواپی و لمسی محدوده صمیمیت را تعیین می‌کند.

حد و مرز صمیمیت در روابط

اسباب صحت و سلامت روحی و معنوی قرار گرفتن امور در حد وسط است و صمیمیت و ارتباطات اجتماعی به عنوان دو مقیاس ذاتی و فطری هستند که ارتباط نزدیکی با یکدیگر دارند. اسلام با احکام و گزاره‌های مختلف دلبستگی و نیاز به ارتباطات اجتماعی را تأیید می‌کند، اما حساسیت ویژه‌ای نسبت به تعیین نوع، مقدار و لزوم قرار دادن محبت در جای خود دارد؛ چراکه معتقد است عدم توجه به موضع محبت، عاملی جهت ناپایداری روابط میان فردی است. گویا به واسطه رعایت نکردن این مسئله، اصلاً، مودتی ایجاد نشده است. امیرمؤمنان علی^{علیه السلام} می‌فرماید: «مَنْ وَضَعَ حَبَّهُ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ فَقَدْ تَعَرَّضَ لِلْقَطِيعَةِ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۱، ص ۱۸۷)؛ هر کس محبت خود را در جایگاه مناسبش نهد، خود را در معرض قطع رابطه قرار داده است.

بنابراین ناآشنایی و بی‌توجهی نسبت به تأثیر رفتارهای صمیمانه در روابط سبب می‌شود تنش‌های فراوانی در زندگی اجتماعی افراد به وجود آید. برای نمونه افراط در جلب محبت می‌تواند فرد را به شخصیت وابسته یا مهر طلب با مشخصه نیاز فوق‌العاده به دریافت مراقبت از دیگران، رفتارهای خاضعانه و وابستگی‌های افراطی در روابط بین‌فردی تبدیل کند. براین اساس آموزه‌های دینی با تأکید بر پایبندی به اصول و تعهدات اخلاقی و جهت جلوگیری از پیدایش رفتارهای صمیمانه آسیب‌زننده، و تبیین روش‌های صحیح برخورد و کنترل رفتار و حالات صمیمانه در روابط اجتماعی، محورها و حدود صمیمیت بین افراد را بر اساس موازینی تعیین می‌کند. یکی از مهم‌ترین این موارد محرمیت و جنسیت است.

در اسلام، محرمیت و جنسیت از جمله مسائلی هستند که محور و حدود بسیاری از روابط بین‌فردی را تعیین و تحدید می‌کنند. متون دینی برای پاک ماندن انسان از هرگونه آلودگی‌های رفتاری ناشی از اختلاط و صمیمیت نامناسب زن و مرد و بروز هیجان‌های غریزه جنسی، صمیمیت بین گروه‌هایی که براساس موقعیت از آنها تعبیر به محرم و نامحرم می‌شود را با کنترل کانال‌های صمیمیت محدود می‌کند. چنان‌که در ارتباط چشمی در آیه ۳۱ سوره «نور» می‌فرماید: «وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يَخْرُجْنَ عَلَيْهِنَّ يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ...»؛ و به زنان با ایمان بگو: دیدگان خود را [از هر نامحرمی] فرو بندند و پاکدامنی ورزند و زیورهای خود را

آشکار نگردانند، مگر آنچه که طبعاً از آن پیداست و باید روسری خود را بر گردن خویش فرو اندازند، و زیورهایشان را جز برای شوهرانشان یا... (محارمشان) آشکار نکنند. در لزوم حفظ فاصله بساویبی و لمسی می‌فرماید: «مَنْ صَافَحَ امْرَأَةً حَرَامًا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعْلُولًا ثُمَّ يُؤْمَرُ بِهِ إِلَى النَّارِ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۳، ص ۳۶۳)؛ کسی که با زن نامحرمی دست دهد در روز قیامت درحالی‌که به زنجیر کشیده شده است، محشور می‌شود و سپس فرمان می‌رسد که او را راهی دوزخ سازند. از آنجاکه لحن کلام نیز می‌تواند حاکی از صمیمیت باشد. خداوند در آیه ۳۲ سوره «احزاب» می‌فرماید: «فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ...»؛ پس با ناز و کرشمه سخن نگویند، تا مبدا آنکه در دلش بیماری است طمع ورزد. اسلام بدین واسطه حیطة روابط صمیمانه خانواده و اجتماع را از آسیب‌های برخاسته از نگاه‌ها، لمس و لحن‌های شهوت‌آلود حفظ می‌کند.

البته در این زمینه باید به دو نکته اساسی توجه داشت:

۱. حرمت روابط صمیمانه تنها در روابط نامحرمان خلاصه نمی‌شود؛ بلکه در روابط محارم، افراد هم‌جنس و کودکان نیز حریم‌های خاص و مهمی وجود دارد. چنان‌که پیامبر اکرم^{صلی الله علیه و آله} می‌فرماید: «مَنْ قَبَلَ غُلَامًا بِشَهْوَةٍ عَذَبَهُ اللَّهُ أَلْفَ عَامٍ فِي النَّارِ» (دیلمی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۱۹۰)؛ هر که پسری را از روی شهوت ببوسد، خدا او را هزار سال در آتش عذاب خواهد کرد. روایتی دیگر در این زمینه، سؤال فردی از امام صادق^{علیه السلام} است که پرسید: دختر بچه نامحرمی، خود را در آغوش من می‌اندازد و من او را بلند می‌کنم و می‌بوسم، حکمش چیست؟ فرمود: اگر دختر، شش ساله شد او را روی پای خود نشان (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۵، ص ۵۳۳). از دیدگاه اسلام عدم رعایت این حریم‌ها، سبب قرار گرفتن صمیمیت در یک چرخه معکوس شده و طرفین را دچار مشکلات جسمی و روحی متعدد می‌کند.

۲. ممنوعیت و حرمت روابط صمیمانه تنها در پرداختن و مرتکب شدن به این موارد نیست؛ بلکه گاهی مشاهده، گوش سپردن و حس کردن برخی روابط صمیمانه نیز بسیار آسیب‌زننده است. پیامبر اکرم^{صلی الله علیه و آله} می‌فرماید: «سوگند به آنکه جانم در دستان اوست، اگر هنگام روابط زناشویی والدین در خانه، کودک بیدار باشد، آنان را بنگرد و سخنانشان را بشنود و نفس آنها را احساس کند آن کودک رستگار نخواهد شد، اگر آن کودک پسر باشد یا دختر، زناکار می‌شود» (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۵، ص ۱۶).

نتیجه‌گیری

با توجه به میدان گسترده تأثیر صمیمیت در جذب قلوب، متون اسلامی آن را یکی از بهترین بسترها جهت پیوند افراد با یکدیگر معرفی می‌کنند. جذب و جلب قلوب و برقراری روابط صمیمانه یک مؤلفه مثبت و شایان تقدیر در افراد قلمداد می‌شود. و متون اسلامی به تبیین آن در حیطه‌های مختلف کلامی و غیرکلامی پرداخته و با ورود به حوزه‌های مختلف شناختی و رفتاری سعی در ایجاد انگیزه و استحکام و بقای این عامل دارد.

گزاره‌های دینی در بحث صمیمیت به بافت‌های شخصی و موقعیتی جنس و جایگاه مخاطب اهتمام ویژه‌ای دارد و مقید به تعیین دقیق حد و مرز، نوع و میزان آنهاست. این مرزبندی، عامل اساسی تعیین رفتارها محسوب می‌شوند. به نظر می‌رسد وجود این ضوابط و معیارهای مشخص و قطعی به انسان در حیطه عملکردش، آرامش و اطمینان خاطر می‌بخشد. علاوه بر این، باور به صحت و درستی عملکرد، استحکام، تداوم و تعمق رفتار را در پی خواهد داشت. به‌طوری که صفات و محدوده رفتاری را با هر کدام تعیین می‌نماید. به نظر می‌رسد این نوع صمیمیت می‌تواند مهارت‌های وظیفه‌شناسی و نوع‌دوستی را در ارتباطات اجتماعی، گسترده‌تر و عمیق‌تر سازد.

متون اسلامی، عامل محرک و آنچه به رفتار سمت‌وسو می‌دهد را، نیت و انگیزه فرد می‌داند و اهمیت این انگیزه و خصوصیات افراد در بحث صمیمیت را امری به گستردگی سعادت و یا شقاوت حیات دنیوی و اخروی می‌داند. به عبارتی پیامدهای عملکرد صمیمانه، تنها به دنیا محدود نمی‌شود، بلکه فرجامش به آخرت ختم می‌شود. این امر می‌تواند گام انگیزشی مؤثری در جهت‌دهی افراد به سمت رفتارهای صمیمانه باشد.

آموزه‌های دینی هم درصدد اصلاح رابطه انسان با خالق و هم با مخلوق است؛ بلکه تنها راه ارتباط صحیح و صمیمی و سودمند با مردم را محدود به رابطه صحیح با خالق هستی می‌داند. امیرمؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ أَصْلَحَ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ أَصْلَحَ اللَّهُ لَهُ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۱، ص ۳۶۶)؛ هر که میان خود و خدا را اصلاح نماید، خدا میان او، و مردم را اصلاح خواهد نمود. کسی که با پروردگار متعال رابطه محب و محبوب داشته باشد، طبعاً مردم را نیز مخلوق و بنده همان خداوند می‌داند و به منظور جلب محبت الهی و انگیزه خشنودی خداوند با مردم رفتاری خوشایند همراه با صمیمیت و احساس مسئولیت خواهد داشت. بدین جهت پیامبران و اولیاء الهی نه‌تنها خود با مردم رفتاری متعالی و خردمندانه داشته‌اند، بلکه دیگران را نیز به داشتن چنین رفتاری توصیه کرده‌اند. چنان که رسول اکرم صلی الله علیه و آله خلق را «عیال الله»

معرفی کرده و می‌فرماید: «الْخَلْقُ عِيَالُ اللَّهِ فَاحْبَبِ الْخَلْقَ إِلَى اللَّهِ مَنْ نَفَعَ عِيَالَ اللَّهِ» (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۱۳۴)؛ خلق، عیال خدا و تحت سرپرستی خداوند است. پس محبوب‌ترین افراد نزد خداوند کسی است که نفع رساننده به عیال الله یعنی مردم باشد.

صمیمیت، دامنه روابط اجتماعی را گسترده‌تر می‌کند و در مقابل ارتباطات صحیح، صمیمیت بین فردی را تعمق می‌بخشد. تعامل این دو گزینه، به افراد حس ارزشمندی و کرامت، تعهد و تعاون داده و آنها را به حمایت اجتماعی مجهز می‌کند.

منابع

- نهج البلاغه*، بی‌تا، تصحیح صبحی صالح، قم، دار الهجره.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، ۱۴۰۴ق، *تحف العقول*، تحقیق علی‌اکبر غفاری، چ دوم، قم، مؤسسه النشر الاسلامی.
- اربلی، علی بن عیسی، ۱۴۰۱ق، *کشف الغمه*، تصحیح سیدهاشم رسولی محلاتی، بیروت، دارالکتب الاسلامی.
- پابنده، ابوالقاسم، ۱۳۸۲، *نهج الفصاحه*، چ چهارم، تهران، دنیای دانش.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ۱۳۶۶، *تصنیف غررالحکم و دررالکلم*، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
- جبری، سمیه و همکاران، ۱۳۹۴، «بررسی رابطه مهارت‌های ارتباطی با صمیمیت زناشویی»، *پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری*، سال دوم، پیاپی ۹، ص ۱۴۳-۱۵۲.
- حراملی، محمدین حسن، ۱۴۰۹ق، *وسائل الشیعه*، قم، مؤسسه آل‌البیت.
- خجسته‌مهر، رضا و همکاران، ۱۳۸۹، «تأثیر آموزش صمیمیت بر افزایش صمیمیت ارتباطی زوجین»، *دستاوردهای روان‌شناختی (علوم تربیتی و روان‌شناسی)*، دوره هفدهم، ش ۱، ص ۶۸۵۳.
- خرمشاهی، بهاء‌الدین و مسعود انصاری، ۱۳۷۶، *پیام پیامبر(ص)*، منفرد. خلیلی، شهربانو و رقیه خلیلی، ۱۳۹۵، *تطبیق حکمت‌ها و عبرت‌های اخلاقی نهج البلاغه و شاهنامه*، قم، آراسته.
- دیلمی، حسن بن محمد، ۱۴۱۲ق، *ارشاد القلوب الی الصواب*، قم، شریف رضی.
- ری ام، برکو و همکاران، ۱۳۸۶، *مدیریت ارتباطات*، ترجمه سیدمحمد اعرابی و داوود یزدی، چ پنجم، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- صدوق، محمدین علی، ۱۳۷۸ق، *عیون أخبار الرضا*، تهران، جهان.
- ، ۱۴۱۴ق، *الخصال*، چ چهارم، قم، مؤسسه النشر الاسلامی.
- طبرسی، فضل بن حسن، ۱۳۷۲، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، تهران، ناصرخسرو.
- طریحی، فخرالدین، ۱۳۷۵، *مجمع البحرین*، تحقیق سیداحمد حسینی، چ سوم، تهران، کتابفروشی مرتضوی.
- کلینی، محمدین یعقوب، ۱۳۸۸، *الکافی*، تحقیق علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی، چ سوم، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
- گلاب‌بخش، زینب، ۱۳۹۱، *عناصر یابرداری ارتباط میان فردی در قرآن و روایات*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته تبلیغ و ارتباطات فرهنگی، قم، دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام.
- مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، *بحارالانوار*، چ دوم، بیروت، مؤسسه الوفاء.
- نادری، فرح و همکاران، ۱۳۹۰، «رابطه ویژگی‌های شخصیت با روابط صمیمی همسر در زنان دارای همسر معتاد»، *زن و فرهنگ*، دوره سوم، ش ۹، ص ۹۸۸۳.